

dr hab. Kazimiera Jaworska, prof. PWT
ORCID: 0000-0003-0409-6655
Instytut Filozofii Chrześcijańskiej i Nauk Społecznych
Papieski Wydział Teologiczny
we Wrocławiu

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr. Jerzego Farysa

pt. *Dzieje ziemi turawskiej w granicach parafii rzymskokatolickiej w Kotorzu Wielkim k. Opola od średniowiecza do współczesności*, Zielona Góra 2024, ss. 394,
napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Urszuli Świdorskiej-Włodarczyk
na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Zielonogórskiego

1. Trafność wyboru tematu i jego oryginalność

Przedłożona do recenzji dysertacja doktorska jest obszernym opracowaniem z zakresu historii regionalnej. Jej Autor – mgr Jerzy Farys – podjął się dzieła zaprezentowania w formie monografii naukowej dziejów swojej „Małej Ojczyzny” - ziemi turawskiej w granicach parafii rzymskokatolickiej w Kotorzu Wielkim k. Opola poczynając od średniowiecza aż po czasy współczesne. Jak zaznaczył we *Wstępie*, mając na względzie specyfikę podjętego problemu badawczego w określonych w tytule obszernych ramach czasowych, starał się przybliżyć „[...] wiele szczegółowych kwestii tworzących całość życia mieszkańców parafii w Kotorzu Wielkim w cywilizacyjnym rozwoju, przy czym zagadnienia te zostały ukazane w ścisłym związku z „wielką historią”, która toczyła się w Europie i na ziemiach Śląska, nie wyłączając ziemi turawskiej [s. 7]. Historia tego skrawka Opolszczyzny wzbudzała zainteresowanie badaczy przedwojennych, lecz publikacje prezentujące efekty ich badań nie posiadają charakteru naukowego. Autor niniejszej rozprawy, jako mieszkaniec ziemi turawskiej a zarazem nauczyciel historii w miejscowej szkole i radny samorządu gminnego, podejmował pewne próby pisarskie, których celem było promowanie regionu. Opracowany przez niego obszerny materiał popularyzatorski został nawet wydany w 2013 roku przez Urząd Gminy w Turawie w formie nierecenzowanej publikacji. Jest to właściwie kalendarium historyczne, w którym można znaleźć wiele ciekawostek z dziejów ziemi turawskiej. Tym samym, wymienioną w bibliografii przedłożonej do recenzji rozprawy, *Księgę historii ziemi turawskiej* w dwu tomach: część pierwsza: *Dzieje gminy* (926 ss.) i część druga: *Duchowni i obiekty sakralne* (622 ss.) trudno uznać za publikację naukową. Zapewne stanowiła ona inspirację do

podjęcia dalszych badań naukowych oraz opracowania ich wyników zgodnie z metodologią nauk historycznych. Dopiero recenzowana dysertacja jest pierwszym i wyczerpującym opracowaniem naukowym dziejów ziemi turawskiej w granicach parafii rzymskokatolickiej w Kotorzu Wielkim k. Opola od średniowiecza do współczesności. Tym samym temat rozprawy jest oryginalny, a jego wybór jak najbardziej zasadny.

2. Konstrukcja i treść rozprawy

Recenzowana rozprawa jest monografią naukową. Liczy ona cztery rozdziały: Rozdział I: Ziemia turawska na tle dziejów Śląska Opolskiego do XIV wieku (s. 12-20); Rozdział II: Ziemia turawska w okresie przynależności Śląska do ziem Korony Czech i cesarstwa Habsburgów – od XIV wieku do 1740 roku (s. 21-59); Rozdział III: Ziemia turawska w Prusach i Rzeszy Niemieckiej – od 1740 do 1945 roku (s. 60-246); Rozdział IV: Ziemia turawska w Polsce po II wojnie światowej (s. 247-366). Bogatą monografię zagadnienia uzupełniają elementy formalne: Spis treści (ss. 5); Wstęp (s. 6-11); Zakończenie (s. 367-375); Wykaz skrótów (s. 376), Bibliografia (s. 377-390) oraz streszczenie w języku angielskim (s. 390-394).

Zasadnicza narracja została zaprezentowana w czterech rozdziałach (ułożonych w porządku chronologicznym), a każdy z nich został podzielony na podrozdziały. Konstrukcja poszczególnych rozdziałów jest podobna – początkowe podrozdziały przybliżają sytuację polityczną, gospodarczą i społeczną na Śląsku w określonych cezurach czasowych, a następnie prezentują określone zagadnienia z dziejów siedmiu miejscowości wchodzących w skład parafii w Kotorzu Wielkim (Kadłub Turawski, Kolanowice, Kotórz Mały, Kotórz Wielki, Ligota Turawska, Turawa, Węgry), ich właścicieli oraz kotorskiej parafii. Układ i kolejność rozdziałów nie wzbudzą zastrzeżeń. Są logiczne i spójne pod względem problemowym. Doktorant opracowując poszczególne problemy starał się zaprezentować nie tylko wątki ogólne, ale także bardzo szczegółowe. Taka systematyka treści recenzowanej dysertacji ułatwia jej lekturę i wskazuje na przemyślaną formę koncepcji badawczej. Układ i kolejność rozdziałów nie wzbudzą zastrzeżeń. Ze względu na specyfikę tematu oraz przyjęty schemat konstrukcyjny poszczególnych rozdziałów, Autorowi nie udało się uniknąć powtórzeń (np. informacje dotyczące regulacji biegu rzeki Małej Panwi - s. 33, 35, 38).

Rozdział pierwszy – objętościowo najmniejszy - przybliży dzieje ziemi turawskiej od czasów prehistorycznych do XIV wieku. Natomiast w rozdziale drugim Doktorant kontynuuje – według przyjętego schematu - prezentację dziejów tego regionu w czasach przynależności Śląska do ziem Korony Czech i cesarstwa Habsburgów, a więc od XIV wieku po rok 1740, z

uwzględnieniem kwestii religijnych mieszkającej tam ludności. W rozdziale trzecim – najobszerniejszym - Autor zaprezentował dzieje tej części Śląska w latach 1740-1945. Po przedstawieniu sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej, przedstawił różne aspekty życia ludności w dobie gwałtownych zmian społecznych i politycznych. Przybliżył także problematykę powstania i działalności instytucji społecznie użytecznych (szkół, straży pożarnych), problem ochrony zdrowia, walkę z alkoholizmem oraz ciekawostki z życia ludzi i zwyczaje ludowe. W rozdziale czwartym recenzowanej dysertacji, Doktorant, zgodnie z przyjętą konwencją, zaprezentował dzieje ziemi turawskiej od 1945 r. po czasy współczesne. Po zakończeniu II wojny światowej ta ziemia znalazła się w granicach państwa polskiego. Również w tym rozdziale Autor przybliżył wojenne losy tego regionu.

3. Podstawa źródłowa pracy i literatura przedmiotu

Recenzowana dysertacja została oparta na solidnych podstawach źródłowych. Doktorant przeprowadził wnikliwą kwerendę źródłową w wielu archiwach kościelnych, państwowych i zakładowych. Zapoznał się z dokumentacją archiwalną zgromadzoną w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu, Archiwum Diecezjalnym w Opolu, Archiwum, Archiwum Parafii p.w. św. Michała w Kotorzu Wielkim, Parafii p.w. św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Ligocie Turawskiej, Archiwum Parafii p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Radawiu oraz Archiwum Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej w Leśnicy. Ponadto przeprowadził kwerendę źródłową w Archiwum Państwowym w Opolu oraz Archiwum Państwowym we Wrocławiu. Zapoznał się także z materiałem źródłowym zgromadzonym w archiwach zakładowych (Archiwum Gminnej Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w Turawie, Archiwum Gminnego Zarządu DFK w Turawie, Archiwum OSP w Kotorzu Wielkim, Archiwum OSP w Osowcu, Archiwum OSP w Węgrach, Archiwum Publicznej Szkoły Podstawowej w Kotorzu Małym, Archiwum Publicznej Szkoły Podstawowej w Turawie oraz Archiwum Urzędu Gminy w Turawie.

Wykorzystał także źródła drukowane oraz materiały niepublikowane dotyczące tematu. Istotnym materiałem źródłowym wykorzystanym w niniejszej dysertacji są wywiady, które Autor przeprowadził zarówno z obecnymi, jak i dawnymi mieszkańcami ziemi turawskiej (łącznie ok. 40 osób). Stanowią one doskonałe uzupełnienie informacji o dziejach tego regionu pod koniec II wojny światowej oraz w latach powojennych, których na próżno szukać w materiałach pisanych. Ponadto warto w tym miejscu wspomnieć, iż Doktorant - jako mieszkaniec tej ziemi – szereg informacji posiada z autopsji. Zapoznał się także z obszerną literaturę przedmiotu.

Generalnie trzeba podziwiać wielką pracowitość oraz zaangażowanie Doktoranta przy poszukiwaniu i gromadzeniu materiałów źródłowych. Podstawa źródłowa wskazuje na żmudną pracę ukierunkowaną na zebranie i kwerendę rozproszonych materiałów, co stanowiło nie lada wyzwanie dla potrzeb niniejszej dysertacji.

4. Ocena pracy pod względem warsztatowym i językowym

Recenzowana dysertacja doktorska jest obszernym opracowaniem naukowym, prezentującym bogatą faktografię. Swoją dysertację mgr Jerzy Farys oparł na bogatym materiale źródłowym, który zgromadził w trakcie kwerendy w wielu, wspomnianych wyżej, archiwach. Także bibliografia zawierająca obszerną literaturę przedmiotu wskazuje na bardzo dobrą Jego orientację w temacie badań. Pewne zastrzeżenia wzbudza podział bibliografii. Autor wpisał schematyzmy (s. 386 – pozycje: 177-189), do kategorii opracowań zamiast do kategorii źródeł drukowanych. Pomimo emocjonalnych związków Doktoranta z ziemią turawską, oceny przedstawione w treści rozprawy są wyważone i zobiektywizowane. Strona językowa rozprawy nie wzbudza poważniejszych zastrzeżeń. Co prawda - recenzentka dostrzegła literówki, lecz świadomie ich nie wymieniła, gdyż zapewne zostaną usunięte w procesie przygotowań do druku.

5. Merytoryczna ocena pracy

Przystępując do merytorycznej oceny recenzowanej dysertacji, należy stwierdzić, iż podjęty problem badawczy został właściwie sformułowany, a ambitnie zakreślone zadanie badawcze zostało pomyślnie zrealizowane. Zgodnie informacją przedstawioną we *Wstępie* (s. 9), w pracy zastosowano metodę badawczo-opisową. Ze względu na specyfikę tematu, zastosowano także analizę komparatywną, metodę statystyczną oraz metodę historii mówionej.

Autor rozprawy włożył wielki wysiłek w jej przygotowanie i sfinalizowanie w obecnym kształcie, ale nie ustrzegł się jednak pewnych błędów. Czasami nieco bezkrytycznie traktuje informacje pochodzące ze źródeł - np.: „*Parafianie dopiero 14.01.1945 r. w czasie mszy św. dowiedzieli się od ks. Georga Warzitza o złej sytuacji militarnej Niemiec*” (s. 84, 249), a księcia Henryka Wacława von Münsterberg (Heinrich Wenzel Fürst zu Münsterberg) uznaje za ... księcia opolskiego (s. 38). Ponadto ma pewne problemy z odróżnianiem niektórych pojęć – np.: chałupnik a sołtys („*Jednak w spisie rzeczoznawców do oszacowania zwierząt chorych na węglik lub szelestnicę z 1937 r. napisano, że Teodor Golla był chałupnikiem, a nie sołtysem*” – s. 127), a książkę adresową (Adressbuch) uznaje za rezultat powszechnego spisu ludności (s. 118, 126, 138, 144, 154).

Recenzowana dysertacja zawiera wiele tabel, które odzwierciedlają kwestie prezentowane w tekście. Jednak Doktorantowi niejednokrotnie brakuje konsekwencji w stosowaniu prawidłowych zasad opisu tabel zawierających numer, tytuł i źródło na podstawie którego powstała - (s. 82, 220, 236, 253, 256-257, 346, 351). Również nie jest konsekwentny w pisowni imion, np. ks. Józef Godziek (s. 80) i ks. Josef Godziek (s. 104, 110). Zdarza się, że popełnia błędy w tytułach wykorzystanych czasopism (np. „Heimat Kallender”, zamiast „Oppelner Heimat-Kalender für Stadt und Land 1941”, s. 157, 223).

Recenzowana praca posiada mocno rozbudowany aparat krytyczny. Generalnie Autor w przypisach starał się wyjaśniać, bądź komentować określenia pojawiające się w tekście. Wśród opracowanych zabrakło wyjaśnienia następujących terminów: „urząd turawski” (s. 124), „fundacja Ludendorfa” (s. 125), „zastępczy rekrut” (s. 177), „Powszechna Odznaka Honorowa” (s. 113, 120, 121, 131, 142, 152).

Ponadto za swojego rodzaju mankament recenzowanej dysertacji można uznać brak materiału kartograficznego, który stanowiłby doskonałe uzupełnienie monografii poświęconej dziejom ziemi turawskiej w granicach parafii rzymskokatolickiej w Kotorzu Wielkim k. Opola od średniowiecza po czasy współczesne.

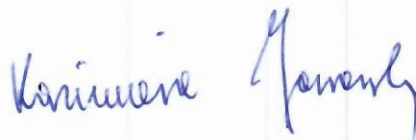
6. Ocena osiągniętych przez Doktoranta efektów kształcenia

Recenzowana rozprawa doktorska, stanowiąca rezultat gruntownej kwerendy archiwalnej dokumentów rozproszonych w wielu ośrodkach, w istotny sposób wzbogaca dotychczasową wiedzę na temat dziejów ziemi turawskiej w granicach parafii rzymskokatolickiej w Kotorzu Wielkim k. Opola w zakreslonych w tytule cezurach czasowych. Jest ona efektem dogłębnych badań naukowych opartych na bardzo bogatej podstawie źródłowej oraz literaturze przedmiotu. Praca dowodzi wielkiego zaangażowania badawczego Doktoranta, który wykazał, iż posiada umiejętność posługiwania się odpowiednimi dla nauk historycznych metodami i narzędziami badawczymi. Autor dysertacji - mgr Jerzy Farys - pomyślnie zrealizował zadanie badawcze, które określił we wstępie rozprawy.

7. Konkluzja

W mojej ocenie, przedstawiona do recenzji dysertacja doktorska, pomimo wskazanych usterek, stanowi dobrze opracowane studium naukowe, zarówno pod względem merytorycznym, językowym, jak i formalnym. Uważam, iż spełnia ona wymagania stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 186 ust. 1 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t. j. Dz. U. z 2023 r. poz. 742 z późn. zm.) i wnoszę o dopuszczenie mgr. Jerzego Farysa do dalszego toku procedowania w przewodzie doktorskim w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie: historia.

Wrocław, dnia 24 czerwca 2024 roku

Dr hab. Kazimiera Jaworska, prof. PWT